

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.47>

ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОСОБІВ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Ростовська К.В.,*доктор юридичних наук, доцент,**доцент кафедри державно-правових дисциплін**юридичного факультету**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ORCID: 0000-0002-6478-9114

e-mail: Karina.rostovskaya84@gmail.com

Ростовська К.В. Ефективність способів судового захисту в контексті практики ЄСПЛ.

Вказується, право особи на справедливий судовий розгляд і дієвий засіб юридичного захисту належить до фундаментальних засад правової держави. У статті 55 Конституції України проголошено, що кожна особа має можливість оскаржувати в судовому порядку рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб

Стаття присвячена комплексному аналізу ефективності способів судового захисту в адміністративному судочинстві крізь призму усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). Акцент зроблено на змістовних критеріях, за допомогою яких ЄСПЛ оцінює дієвість національних механізмів захисту, зокрема: реальність та результативність поновлення порушеного права, здатність засобу усунути наслідки неправомірного втручання, відповідність обраного способу характеру правопорушення, доступність і достатність процедури, обов'язковість та своєчасність виконання судових рішень, а також дотримання розумного строку провадження. У статті підкреслено, що формальне існування можливості звернення до суду не може вважатися ефективним засобом захисту, якщо воно не забезпечує практичних результатів. На основі рішень у справах Kudła v. Poland, Hornsby v. Greece, Frydlender v. France, Scordino v. Italy (No. 1), Volkov v. Ukraine, Rysovsky v. Ukraine, Shmalko v. Ukraine та ін. сформульовано вимоги до національних способів захисту, які мають бути здатними повністю відновити попередній правовий статус особи, а також містити гарантії виконання рішення у розумний строк. Показано, що саме такі критерії узгоджуються з положеннями статей 6 §1 і 13 Конвенції та повинні застосовуватися адміністративними судами відповідно до Конституції України й Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ». Доведено, що врахування практики ЄСПЛ під час вибору способу судового захисту забезпечує реальне, а не декларативне поновлення прав, усуває правову невизначеність, підсилює дієвість судового контролю над органами публічної влади та сприяє утвердженню принципу верховенства права в адміністративному судочинстві України.

Ключові слова: ЄСПЛ, ефективний засіб захисту, адміністративне судочинство, способи судового захисту, ефективність правосуддя, адміністративний суд.

Rostovska K.V. Effective remedies in the context of the European Court of Human Rights case-law.

It is indicated that the right of a person to a fair trial and an effective remedy for legal protection belongs to the fundamental principles of a state governed by law. Article 55 of the Constitution of Ukraine declares that every person has the opportunity to challenge in court the decisions, actions or inaction of state authorities, local self-government bodies, officials and service personnel.

The article provides a comprehensive analysis of the effectiveness of judicial remedies in administrative proceedings through the lens of the well-established case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR). Particular attention is given to the substantive criteria employed by the ECtHR to assess the efficiency of national protection mechanisms, including the practical capability to restore the violated right, the ability of the remedy to eliminate the consequences of unlawful interference, the substantive correlation between the chosen remedy and the nature of the violation, the accessibility and adequacy of the procedure, the mandatory and timely enforcement of judicial decisions, and compliance with the reasonable-time requirement. The study emphasizes that the mere formal possibility to apply to a court cannot be regarded as an effective remedy if it does not ensure practical and enforceable outcomes. Based on key judgments such as Kudła v. Poland, Hornsby v. Greece, Frydlender v. France, Scordino v. Italy (No. 1), Volkov v. Ukraine, Rysovsky v. Ukraine, and Shmalko v. Ukraine, the article outlines essential standards that national remedies must meet to fully restore the individual's prior legal status

and guarantee timely enforcement. It is demonstrated that these criteria align with Articles 6 §1 and 13 of the Convention and must be considered by Ukrainian administrative courts in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law on the Enforcement of ECtHR Judgments. Integrating ECtHR standards into judicial practice ensures genuine, rather than merely declaratory, protection of rights, eliminates legal uncertainty, strengthens judicial oversight over public authorities, and reinforces the rule of law within Ukraine's administrative justice system.

Key words: ECtHR, effective remedy, administrative proceedings, judicial remedies, effectiveness of justice, administrative court.

Постановка проблеми. Право особи на справедливий судовий розгляд і дієвий засіб юридичного захисту належить до фундаментальних засад правової держави. У статті 55 Конституції України проголошено, що кожна особа має можливість оскаржувати в судовому порядку рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Ефективність способів судового захисту порушених прав у адміністративному судочинстві є важливим критерієм функціонування правової держави та верховенства права.

У системі європейських стандартів відповідний принцип ефективного судового захисту отримав особливої ваги завдяки стало сформованим підходам Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях послідовно розкриває зміст права на ефективний засіб юридичного захисту, гарантований статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також пов'язує його зі статтею 6 Конвенції щодо права на справедливий суд. Для держав, що імплементують європейські стандарти під час здійснення адміністративного судочинства, практика ЄСПЛ виступає орієнтиром, який визначає як мінімальні вимоги до ефективності способів судового захисту, так і межі допустимого судового розсуду в їх обранні і застосуванні.

В адміністративному судочинстві проблема ефективності способів захисту має як теоретичний, так і практичний характер. З одного боку, ефективний спосіб захисту є елементом змісту права на справедливий судовий розгляд. З іншого боку, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності, а також неоднакове застосування судами різних способів судового захисту призводять до порушення прав учасників публічно-правових спорів і створюють правову невизначеність у питаннях обрання та застосування ефективного способу судового захисту. Саме тому аналіз правових позицій ЄСПЛ щодо ефективного судочинства є необхідним для оцінки дієвості обраного способу захисту та узгодження практики адміністративних судів із рішеннями ЄСПЛ у цій сфері.

Метою дослідження є з'ясування змісту правових позицій Європейського суду з прав людини щодо ефективності способів захисту порушених прав у публічно-правових спорах, визначення критеріїв, за якими ЄСПЛ оцінює дієвість та результативність засобів судового захисту, а також встановлення їхнього значення для вдосконалення адміністративного судочинства та забезпечення реального відновлення порушених прав особи.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика ефективності судового захисту в адміністративному судочинстві перебуває в полі зору багатьох вчених. Питання природи публічно-правового спору, завдань адміністративного судочинства, повноважень суду та змісту способів захисту порушених прав розглядали у своїх працях Ю.П. Битяк, Я.О. Берназюк, В.В. Бавзенко, В.В. Ільков, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, Т.Є. Кагановська, Т.П. Мінка, Л.Р. Наливайко, О.П. Рябченко та інші. Окремі аспекти ефективності засобів юридичного захисту, аналізують також А.Г. Гулик, В.В. Горбалінський, Р.А. Майданик, Н.С. Кузнєцова, Ю.Д. Притика, А.Г. Ярема та інші.

Водночас більшість робіт зосереджені на загальних засадах права на справедливий суд, доступі до правосуддя та окремих процесуальних інститутах. Спеціальний аналіз рішень ЄСПЛ саме з точки зору оцінки ефективності конкретних способів захисту в публічно-правових спорах і їхнього впливу на практику адміністративних судів залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Право на ефективний засіб юридичного захисту, закріплене у статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, становить один із фундаментальних інструментів охорони прав особи від незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади. Європейський суд з прав людини послідовно підкреслює, що ефективний засіб захисту повинен забезпечувати реальну можливість відновлення порушеного права, а не зводитися до формальної чи суто декларативної процедури. У низці рішень Суд наголошує, що «ефективність» включає доступність механізму, його здатність впливати на ситуацію та створювати реальні юридичні наслідки для усунення порушень з боку органів публічної влади.

В науковій літературі виділяють таку систему критеріїв «ефективності» засобу правового захисту, розроблену ЄСПЛ у процесі розгляду справ, а саме:

- 1) правовий засіб захисту має бути ефективним, співмірним (adequate) та доступним;

2) засіб є ефективним, якщо його можна застосувати для прискорення ухвалення рішення судом, який нині розглядає справу, або якщо цей засіб надає учаснику процесу адекватну компенсацію за затримку, яка вже мала місце.

3) суд позитивно відзначив практику деяких країн, які застосували поєднання двох типів засобів захисту (одного – спрямованого на пришвидшення процесу, а іншого – для забезпечення компенсації). При цьому превентивні механізми, на переконання ЄСПЛ, є найкращим варіантом вирішення проблеми надмірної тривалості провадження;

4) найбільш ефективним рішенням, на переконання Суду, є правовий механізм, націлений саме на прискорення судового провадження, що має беззаперечні переваги порівняно і засобами правового захисту компенсаторного характеру, оскільки попереджує порушення, а не надає відшкодування *a posteriori*;

5) рівень компенсації має бути адекватним та відповідати рівню компенсації, що присуджується ЄСПЛ [2, с. 786–787];

6) якщо судовий розгляд вже був надмірно тривалим, засобів правового захисту для прискорення провадження «може бути недостатньо для виправлення ситуації. У таких справах має існувати засіб компенсаторного характеру для відшкодування шкоди, спричиненої надмірною тривалістю провадження;

7) компенсація має включати відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди;

8) засіб правового захисту має бути доступним як у справах, що ще перебувають на розгляді, так і щодо завершених проваджень [3, с. 13–14; 4].

Право на справедливий суд і ефективний засіб юридичного захисту, як слушно зазначають В.В. Комаров, В.А. Бігун та В.В. Баранков, може тлумачитися у двох значеннях – широкому та вузькому. У широкому значенні положення пункту 1 статті 6 Конвенції охоплює право особи на доступ до суду з дотриманням усіх вимог, що містяться у цій нормі. У вузькому значенні таке право нерідко зводять до гарантій «справедливої судової процедури», що включає незалежність і неупередженість суду, відкритість розгляду та дотримання розумного строку провадження [5, с. 71].

Аналіз змісту пункту 1 статті 6 Конвенції дає підстави виокремити кілька складових права на судовий захист і юридичний засіб реагування на порушення прав. До них належать: право на розгляд справи судом; вимоги справедливості судового розгляду; відкритість судового процесу та проголошення рішення; дотримання розумного строку; здійснення правосуддя судом, утвореним відповідно до закону; гарантії незалежності та неупередженості суддів [6].

З огляду на зміст і цілі пункту 1 статті 6 Конвенції, право на справедливий суд і ефективний засіб юридичного захисту слід розуміти як складне явище, що об'єднує низку взаємопов'язаних елементів. До них належать: можливість звернення до суду без надмірних юридичних чи фінансових перепон; належна судова процедура, що забезпечує рівність сторін; відкритий розгляд справи; дотримання розумних строків; вирішення справи судом, який є незалежним, неупередженим та створений на підставі закону. Як зазначають Карпенко М.В., Котова Л.В. саме такий підхід вироблений у практиці Європейського суду з прав людини і становить усталене тлумачення змісту права, гарантованого Конвенцією [6].

Отже ми бачимо, що в науковій літературі мають певні дослідження практики ЄСПЛ щодо ефективності правосуддя та способів судового захисту.

Правові позиції Суду свідчать, що ефективний засіб захисту не може зводитися до формальної можливості звернення до суду, а повинен забезпечувати реальне відновлення порушеного права. Такий засіб має бути здатним виправити наслідки втручання, усунути незаконні дії або бездіяльність органу влади, а також запобігти повторенню подібних порушень у майбутньому.

У справі *Kudła v. Poland* Суд наголосив на обов'язку держави створити такі механізми, які дозволяють особі не лише заявити про порушення, а й домогтися практичних результатів. У цьому зв'язку Суд робить висновок, що тривале провадження або неможливість виконання судового рішення несумісні з вимогами Конвенції, оскільки позбавляють особу можливості отримати відновлення порушеного права [7].

Питання виконання судових рішень отримало подальший розвиток у справі *Hornsby v. Greece* (заява № 18357/91, рішення від 19.03.1997). ЄСПЛ констатував порушення статті 6 Конвенції, оскільки органи влади систематично не виконували рішення національного суду. У цьому рішенні Суд зробив висновок, що право на суд охоплює не тільки доступ до суду та отримання рішення, а й обов'язок держави забезпечити його виконання протягом розумного строку. Невиконання рішення прирівнюється до «заперечення самого права на суд» [8].

У справі *Frydlender v. France* (заява № 30979/96, рішення від 27.06.2000) ЄСПЛ зазначив, що надмірна тривалість провадження позбавляє спосіб захисту його ефективності. Суд підкреслив, що затягування розгляду публічно-правових спорів є особливо небезпечним, оскільки особа може

залишатися у стані правової невизначеності роками. Таким чином, своєчасність судового розгляду є невід'ємною складовою ефективного судового захисту [9].

ЄСПЛ звертає увагу і на змістовну відповідність обраного способу захисту характеру порушення. У рішенні *Kingsley v. the United Kingdom* (заява № 35605/97, рішення від 07.11.2000) Суд вказав, що рішення суду має забезпечувати можливість усунення порушення, а не бути формальним. Згідно з висновком Суду, якщо механізм захисту не дає можливості виправити наслідки втручання органу влади, він не може вважатися ефективним, навіть якщо формально існує [10].

Подібну правову позицію Суд висловив у справі *Scordino v. Italy* (заява № 36813/97, рішення від 29.03.2006), у якій підкреслено, що ефективним визнається лише той засіб, який забезпечує «адекватне та достатнє» усунення порушення. Якщо держава пропонує спосіб захисту, що не здатний компенсувати шкоду або відновити правовий статус особи, такий засіб не відповідає вимогам статті 13 Конвенції [11].

У справах, пов'язаних з оскарженням рішень органів влади, ЄСПЛ також вимагає, щоб спосіб захисту був достатньо визначеним. У рішенні *Association Les Témoins de Jehovah v. France* (заява № 8916/05, рішення від 30.06.2011) Суд зазначив, що право на ефективний засіб захисту порушується, якщо процедури є надто складними, непередбачуваними або створюють ситуацію, у якій орган влади фактично уникає відповідальності. У таких випадках спосіб захисту не може забезпечити відновлення порушеного права [12].

Застосування рішень Європейського суду з прав людини в діяльності адміністративних судів слугує підставою для забезпечення повного відновлення порушеного права. Відповідно до статті 9 Конституції України та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди зобов'язані враховувати рішення ЄСПЛ. Це означає, що адміністративні суди мають застосовувати правові позиції ЄСПЛ під час здійснення адміністративного судочинства та обирати такі способи захисту, які здатні усунути наслідки порушення та забезпечити належне поновлення правового статусу особи.

З огляду на характер адміністративного судочинства, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях підкреслює, що застосування положень Конвенції має забезпечувати не формальне реагування, а практичне відновлення порушеного права. У справі *Volkov v. Ukraine* (заява № 21722/11, рішення від 09.01.2013) Суд дійшов висновку, що поновлення судді на посаді є єдиним способом усунути порушення, оскільки інші заходи, такі як виплата компенсації чи повторний розгляд справи органом влади, не здатні відновити попередній правовий статус особи. Враховуючи таку правову позицію, адміністративний суд, обираючи спосіб захисту, повинен визначити той варіант рішення, який реально усуває наслідки втручання та відновлює права особи, а не обмежується лише фіксацією факту незаконності дій органу влади [13]. У справі *Volkov v. Ukraine* ЄСПЛ також підкреслив, що спосіб захисту повинен відповідати природі порушення та гарантувати усунення його наслідків.

Значення для адміністративних судів має і рішення у справі *Rysovskyy v. Ukraine*, у якому ЄСПЛ підкреслив, що систематичне затягування виконання судових рішень органом публічної влади позбавляє особу можливості отримати належне відновлення її прав. У зв'язку з цим адміністративний суд не може обмежуватися лише проголошенням рішення, а повинен враховувати, чи передбачає обраний спосіб захисту механізм контролю за його виконанням. Тривале невиконання рішення фактично є порушенням права на судовий та ефективний захист [14].

Особливо показовою є правова позиція Суду у справі *Shmalko v. Ukraine* (заява № 60750/00, рішення від 20.07.2004), де зазначено, що тривала невизначеність статусу особи, спричинена затягуванням виконання судового рішення, є несумісною з вимогами статей 6 та 13 Конвенції. У цьому контексті адміністративні суди повинні враховувати, що забезпечення виконання рішення є складовою відновлення порушеного права, а тому способи захисту повинні містити не лише вимогу визнати акт незаконним, але й механізм усунення його наслідків [15].

Зобов'язання судів застосовувати правові позиції ЄСПЛ у їх змістовному аспекті також підкріплене рішенням *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* (заяви № 26766/05 і 22228/06, рішення від 15.12.2011), у якому Суд підкреслив, що імплементація Конвенції вимагає не формального, а змістовного врахування її норм і висновків Суду. Отже, адміністративні суди при виборі способу захисту повинні оцінювати, чи здатне рішення змінити правовий статус особи, відновити її права та усунути наслідки порушення [16].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє виокремити таку систему критеріїв, за якими національний засіб судового захисту визнається ефективним у розумінні статті 6 § 1 та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ці критерії утворюють єдину систему вимог, яку національні суди (зокрема адміністративні) зобов'язані враховувати при визначенні та обранні способу захисту порушеного права відповідно до статей 6 § 1 та 13 Конвенції.

По перше, це практична результативність і реальність відновлення права Ефективний засіб захисту не може обмежуватися формальною можливістю звернення до суду, а має забезпечувати реальне та повне поновлення порушеного права (Kudła v. Poland [GC], № 30210/96, § 157–158; Kingsley v. the United Kingdom, № 35605/97, § 40; Scordino v. Italy (No. 1) [GC], № 36813/97, § 184–186).

По-друге, це здатність усунути наслідки порушення та відновити попередній правовий статус особи Засіб захисту визнається ефективним лише тоді, коли він здатен повністю усунути наслідки незаконного втручання. У певних випадках (зокрема при незаконному звільненні чи дисциплінарному покаранні) єдиним адекватним способом відновлення є поновлення на посаді, а не лише грошова компенсація чи повторний розгляд (Volkov v. Ukraine, № 21722/11, § 196–201; Scordino v. Italy (No. 1) [GC], § 195). Адміністративний суд зобов'язаний обирати такий спосіб захисту, який містить реальні гарантії виконання, а не обмежуватися декларативним визнанням незаконності дій суб'єкта владних повноважень (Rysovskyy v. Ukraine, Shmalko v. Ukraine, № 60779/00; Volkov v. Ukraine).

По-третє, це обов'язковість і своєчасність виконання судового рішення державними органами Правосуддя не можна вважати ефективним, якщо судові рішення не виконано. Систематичне невиконання або тривале відкладання виконання рішення національного суду прирівнюється до відмови у правосудді (Hornsby v. Greece, № 18357/91, § 40–45; Rysovskyy v. Ukraine, № 29979/04, § 76–80; Burdyuk v. Ukraine, № 10135/02).

По-четверте, це дотримання розумного строку судового розгляду Надмірна тривалість провадження, особливо у публічно-правових спорах, сама по собі нівелює ефективність засобу захисту (Frydlender v. France, № 30979/96, § 43; Kudła v. Poland, § 157).

По-п'яте, адекватність обраного способу захисту змісту і характеру правопорушення. Засіб захисту має бути пропорційним характеру та тяжкості порушення. Якщо національний механізм не забезпечує достатнього відшкодування шкоди або повного відновлення прав, він не відповідає вимогам статті 13 Конвенції і не є ефективним (Scordino v. Italy (No. 1) [GC], § 184–186).

Висновки. Узагальнюючи викладене, практика Європейського суду з прав людини сформува-ла цілісну систему критеріїв ефективності способів судового захисту, яка включає їх практичну результативність, здатність до повного відновлення порушеного права (restitutio in integrum), обов'язковість і своєчасність виконання судових рішень, дотримання розумного строку провадження, адекватність та достатність відшкодування, а також відповідність обраного способу захисту характеру правопорушення. Для адміністративного судочинства України ці критерії мають важливе значення та підлягають обов'язковому врахуванню при визначенні способу судового захисту. Застосування критеріїв ефективного способу захисту забезпечує реальне, а не декларативне поновлення прав особи, відповідає конституційному обов'язку безпосереднього застосування Конвенції (ч. 2 ст. 9 Конституції України) та положенням Закону України від 23.02.2006 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», сприяючи тим самим утвердженню принципів верховенства права, справедливого та ефективного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Kuijer M. The Right to a Fair Trial and the Council of Europe's Efforts to Ensure Effective Remedies on a Domestic Level for Excessively Lengthy Proceedings. *Human Rights Law Review* 13(4): 777–794. URL: https://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20 Seminars/ Human%20Rights%20BCN%2028-29%20April%202014/KUIJER_Fair_Trial_Lengthy_Proc_CoE_2013.pdf.
3. Надання ефективних засобів правового захисту, що забезпечать дотримання розумного строку розгляду кримінальних справ: порівняльне дослідження URL: <https://rm.coe.int/2020-06-18-comparative-study-ukr-final-clean/16809ec20a>.
4. Бойчук Д.С., Панаїд Я.А. Ефективність засобів правового захисту права на судовий розгляд у розумний строк у контексті практики ЄСПЛ: досвід Польщі. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/147.pdf.
5. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
6. Карпенко М.В., Котова Л.В. Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту в практиці ЄСПЛ. Актуальні проблеми права: теорія практика №1(47), 2024. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/815/778>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кудла проти Польщі» (Kudła v. Poland) [Велика палата] від 26 жовтня 2000 року, заява № 30210/96. ECHR 2000-XI. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-7174>.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece) від 19 березня 1997 року, заява № 18357/91. Reports of Judgments and Decisions 1997-II. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020>.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фрідлендер проти Франції» (Frydlender v. France) від 27 липня 2000 року, заява № 30979/96. ECHR 2000-VII. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58762>.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кінгслі проти Сполученого Королівства» (Kingsley v. the United Kingdom) від 28 травня 2002 року, заява № 35605/97. ECHR 2002-IV. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59121>.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (No. 1)) [Велика палата] від 29 березня 2006 року, заява № 36813/97. ECHR 2006-V. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-3358>.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Асоціація «Свідки Єгови» проти Франції» (Association Les Témoins de Jéhovah v. France) від 30 червня 2011 року, заява № 8916/05 (остаточне від 6 жовтня 2011 року). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-495>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волков проти України» (Volkov v. Ukraine) від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11 (остаточне від 27 травня 2013 року). ECHR 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-115871>.
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» (Rysovskyy v. Ukraine) від 20 жовтня 2011 року, заява № 29979/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107088>.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмалько проти України» (Shmalko v. Ukraine) від 20 липня 2006 року, заява № 60779/00. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text.
16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аль-Хаважі і Тахері проти Сполученого Королівства» (Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom) [Велика палата] від 15 грудня 2011 року, заяви № 26766/05 та 22228/06. ECHR 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-262>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026